

Egy finnugrisztikai csodabogárról – nyomozás a szurguti osztják jelöletlen múlt után

Előadásomban az osztják nyelv szurguti dialektusának egy különleges jellegzetességét, a jelöletlen múlt időt kívánom vizsgálni, mely a mai nyelvben a –◆ jeles jelen idővel áll szemben. Ugyanakkor, mint az Heikki Paasonen 1901-ban gyűjtött szövegeinek 2001-es megjelenésekor kiderült, a múlt század elején gyűjtött szövegekben még egy hármass rendszer található: a jelöletlen múlt és a jelölt jelen mellett ezekben szerepel még az –s jeles múlt is. Előadásomban ezeknek a múlt századi szövegeknek az elemzése alapján arra kívánok választ keresni, mi lehetett a funkcionális különbség a kétféle múlt idő között, és mi magyarázhatja az –s jeles múlt eltűnését.

A két múlt idő közötti különbséget hagyományosan aspektuálisnak tartják (az –s az imperfectum, a zéró morféma a perfectum jele, l. pl. Karjalainen 1964: 268), azonban a szövegek vizsgálata alapján ez a megkülönböztetés nem igazolható. Csepregi Márta a szövegekről írott recenziójában megjegyzi, hogy ezekben a szövegekben véleménye szerint már nincs funkcionális különbség a két múlt idő között, ezért is tűnhetett el az egyik (Csepregi 2003: 367). Valóban úgy tűnik, hogy a szövegek lejegyzésekor a kétféle múlt idő közötti funkciómegoszlás változóban volt, azonban véleményem szerint a Paasonen által gyűjtött mesékben még megfigyelhetőek olyan környezetek, amelyekben tipikusan vagy az egyik, vagy a másik múlt idő fordul elő. Ennek alapján amellet kívánok érvelni, hogy míg az –s jeles múlt idő általános múlt időként funkcionálhatott, a zéró múlt idő a következő kategóriákkal hozható összefüggésbe: aznapi múlt [hodiernal past], befejezett jelen [perfect / anterior], rezultatív [resultative] (az első két kategória érintkezési pontjairól l. pl. Dahl 1985: 136-137, a befejezett jelen és a rezultatív összefüggéseiről szintén l. Dahl i.m. 133-135, illetve Bybee et al. 1994: 68-81).

Amennyiben feltételezésem helytálló, a változás, melynek során az eredetileg szűkebb funkciójú jelöletlen múlt kiszorította az általános múlt értékű morfémát, párhuzamba állítható más nyelvekben megfigyelt hasonló változásokkal, és a háttérben hasonló mozgatórugók működhetnek (befejezett jelen > általános múlt változást mutat be több nyelv alapján Bybee i.m. 81-87, illetve É. Kiss 2005: 420-435 a magyarban). Azon túl, hogy az osztják változás így összehasonlítható más változásokkal, és elemezni lehet, hogy melyik magyarázat tűnik ebben az esetben jobban alkalmazhatónak, a változás a grammatikalizációkutatás számára is szolgálhat tanulsággal. Általános vélekedés ugyanis, hogy a grammatikalizáció végső stádiuma az, amikor egy grammatikalizálódó forma elveszíti alakját és esetleg funkcióját is, de többen megjegyzik azt is, nem szükségszerű, hogy egy grammatikalizálódó forma a teljes változási láncon végigmenjen. Ezt a fentiek alapján azzal lehet kiegészíteni, hogy az alakjában teljesen redukálódott elem esetében ugyanúgy megfigyelhető grammatikai funkciónyerés (másodlagos grammatikalizáció), mint a kontinuum más pontjain.

Hivatkozások

- Bybee, J. – R. Perkins – W. Pagliuca 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Csepregi Márta 2003. Szurguti osztják szövegek a múlt század elejéről. *NyK* 100: 364-373.
- Dahl, Östen 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- É. Kiss Katalin 2005. Az ómagyar igeidőrendszer morfoszintaxisáról. *MNy*. 102: 420-435.
- Karjalainen, K.F. – Vértes, E. 1964. *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten*. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 128. Helsinki: SUS.
- Paasonen, H. – Vértes, E. 2001. *H. Paasonens surgutostjakische Textsammlungen am Jugan*. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 240. Helsinki, SUS.